

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

VI. KÖTET.

1910. ÁPRILIS.

4. SZÁM.

A magyar természettudományi műnyelvről.

A Bugát-féle műnyelv kipusztulása óta irodalmunkban lassanként egy új, a nemzetközi (t. i. az angol, francia és német) műnyelvvél lehetőleg egyező, magyar műnyelv fejlődött ki, mely a féktelen magyaroskodással szemben a következő alapelvekre van fölépítve:

1. A mely természettudományi fogalomnak vagy tárgynak nincs nemzetközi elnevezése, jelöljük azt mi is a magunk nyelvéből való műszóval.

2. Ha valamely tudományos tárgyra helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szavunk már van, ne polgárosítsuk meg az idegen szót, még ha nemzetközi kelendőségű is, hanem őrizzük meg és használjuk közakarattal a magunkét.

3. Ha valamely rosszul alkotott magyar műszó, az eddigi folytonos és általános használat közben, már egészen érthető és határozott értelmű szavá lett, és ha a kiirtás megkísértése előreláthatólag sok nehézséggel járna s a megállapodást megint sokáig késleltetné, még az ilyen magyar műszót is tartsuk meg, szoros kivételképen és használjuk ezentúl is.

4. Ha valamely nemzetközi műszó helyébe nem tudunk helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szót állítani, fogadjuk el mi is (a 3. alá tartozó csekély számú kivétellel) a nemzetközi műszót és — ha szükséges — adjunk neki olyan formát, hogy a magyar szóképzők és ragok elfogadására alkalmasabb legyen, (pl. *mágnes*, *mágnesezni*; *kristály*, *kristályos*, *kristályosít stb.*) de a nélkül, hogy nevetségesen elkorcsosítsuk.

Ime ezek azok az alapelvek, a melyeken a mai magyar természettudományi műnyelv fölépült. Sem az Akadémia, sem semelyik tudományos társaságunk nem hozott ugyan olyan határozatot, mely ezen alapelveket hivatalosan szentesítette volna, mégis a mindennapi gyakorlatból lassanként és hallgatólag oly közmegegyezés alakult ki, mely már-már biztosítani látszott, hogy a magyar természettudományi műnyelv végre-valahára megállapodott irányban nyugodtan fog most már tovább fejlődni.

Azonban nem így történt.

Apáthy István, a kolozsvári egyetem nagy érdemű és nagy tekintélyű tanára, mintegy tíz évvel ezelőtt az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természettudományi Értesítőjében, a nemzetközi

műszókat nem az eddigi szokás szerint, *nemzetközi alakjokban*, hanem egy sajátos elmélet alapján, visszalatinosított vagy görögösített formában kezdte használni.

Apáthy példája akkoriban nem igen talált követőkre, nemcsak Budapesten nem, hanem még Kolozsvárt, sőt tanártársai körében is alig. Mihelyt t. i. Apáthy visszalépett a Múzeum-Egylet Természettudományi Értesítője szerkesztésétől (1902-ben) s azt tanártársa, Fabiny Rudolf vette át, azonnal eltűnt az Értesítőből az Apáthy-féle kísérlet s újra a már megszokott műnyelv lépett örökébe. Azt hittem, hogy eme tapasztalat után most már Apáthy sem fogja többé erőltetni az ő különleges műnyelvét s lassanként visszatér ő is a régre.

Csalódtam.

Előttem fekszik a „Múzeumi füzetek“ (Az erdélyi nemzeti múzeum természettárainak értesítője) című, mostanában megindult folyóirat első két füzete. A szerkesztői előszóban Apáthy kijelenti, hogy itt is érvényesíteni fogja a műnyelv dolgában az ő régi elveit, noha „nehány tanítványán és lelki rokonán“ kívül, úgy tapasztalja, senki sem követi. Mindamellert reményli, hogy „legfőjebb egy évtized alatt sikerülni fog a mai műszók kiirtása,“ és szentül igéri, hogy e szándéka megvalósítására mindent el fog követni.

Úgy gondolom, most már itt az ideje, hogy valaki — a mi tudommal eddig még nem történt — tüzetesen, de *sine ira et studio* hozzászóljon Apáthy vállalkozásához.

Apáthy azt javasolja, hogy ezentúl pl.

ne így mondjuk:

oxyd, chlorid, bromid, jodid, anhydrid, sulfid, cyanid; aethyl, methyl, phenyl; photogramm, program, telegram; andesin, aspirin, benzin, morphin, naphtalin, nicotin, parafin, strychnin, vaselin; porphyr stb.

diabas, oligoklas, orthoklas, plagioklas; andesit, chlorit, diorit, graphit, malachit, pyrit, trachyt, stb.

hydrogén, nitrogén, oxygén, homogén, photogén; bór, bórsav, chróm; elektroskóp, hygroskóp, mikroskóp, spektroskóp stb.

gránit
amphiból, epidot, pyroxén
stb.

hanem így mondjuk:

oxyda, chlorida, bromida, iodida, anhydrida, sulfida, cyanida; aethyla, methyla, phenyla; photogramma, programma (?), telegramma (?); andesina, aspirina, benzina, morphina, naphtalina, nicotina, parafina, strychnina, vaselina; porphyra stb.

diabasis, oligoklasis, orthoklasis, plagioklasis; andesitís, chloritís, plagioklasis; andesitís, chloritís, (mint chemiai műszó pedig: chloris) dioritís, graphitís, malachitís, pyritís, trachytís stb.

hydrogenium, nitrogenium, oxygenium, homogeneus, photogenum; borium, boriümsav, chromium; electroscopium, hygrosopium, mikrosopium, spectroscopium stb.

granito (mert olaszul ez a neve)
amphibolon, epidoton, pyroxenon stb.

ammoniak, chlór, bróm, jód, embryo, mangán; rheostát stb.

bromür, chlorür, cyanür, jodür stb.

asbest, amethyst, obsidián, opál, topáz; terpentin, benzol, toluol, xylool, cián; analóg, amorph, isomorph, concrét, inductiv, negativ, positiv, productiv; kryptogám, phanerogám stb.

ammoniacum, chlorum, bromum, iodaem, embryum, man-ganum; rheostatum stb.

bromuretum, chloruretum, cyanuretum, ioduretum stb.

asbestos, amethystus, obsidianus, opalus, topazius; terebynthus, benzolus, toluolus, xyloolus, cyanus; analogus; amorphus, isomorphus; concretus, inductivus, negativus, positivus, productivus, cryptogamius, phanerogamius stb.

És ha azt kérdezzük, miért ne mondjuk így, s miért mondjuk amúgy? Miért szokjunk le a már megszokotról, s miért szoktassuk magunkat a szokatlanhoz? Apáthy azt feleli: ennek meg kell lenni, függetlenülünk kell magunkat a német műnyelvtől s önállóságra kell törekednünk.

Hát a mi azt illeti, én is szeretném lerázni nyelvünk-ről az óriási nyomást, a mit a német nyelv reá gyakorol — csak lehetne. De itt most nem erről van szó. Hiszen a fentebbi műszók (a 146. és 147. l. bal hasábján), a melyeket Apáthy mai műnyelvünk-ből, mint németeket, minden áron ki akar irtani, nemcsak németek, hanem épp oly joggal francziák és angolok is. Megvannak, talán kettő vagy három kivételével, a franczia és angol szótárakban is (l. Sachs-Villatte és Webster), azzal a magától érte-tendő különbséggel, hogy a franczia szó végére, hol a helyes-írás megkívánja, egy néma *e* van függesztve. Sőt e szók legnagyobb része vagy franczia szó, vagy pedig franczia gyártmány és a francziáktól terjedt el azután az angolokhoz, németekhez s vagy egyenest, vagy közvetéssel a többi nemzetekhez.

Minden nemzet, mely a természettudományok mai műnyel-vét átvette, vagy minden változtatás nélkül vette azt át, vagy legföljebb annyit változtatott rajta, amennyit a saját kiejtése és saját abécéje okvetetlenül megkívánt. Így teszünk mi magya-rok is a Bugát-féle műnyelv kipusztulása óta, sőt így tettünk, mint alább meg fogjuk mutatni, annak megszületése előtt is.

Apáthy azonban azt mondja, hogy ez nincs rendjén. Mi magyarok azt, szerinte, meg nem engedhetjük magunknak, vagy ha mások teszik is, mi hozzá nem járulhatunk, hogy a régi görög és latin szók megcsonkittassanak: nekünk arra kell töre-kednünk, hogy a rég kihült szótetek szüzi épségben új életre keljenek; nekünk tehát, ha a némettől függetleníteni akarjuk nyelvünket, okvetetlenül *asbestost*, *asphaltust*, *amethystust*, *obsi-dianust*, *smaragdust* és *topaziust* kell mondanunk. Sőt ha valamely anyagot, vagy fogalmat a régi rómaiak még nem ismertek (pl. a jódot, benzint, benzolt és photographiát), a magyaroknak jusson a szép feladat, hogy nekik classikus latinságú új műszókkal (iodaem, benzina, benzolus, photogramma) kedveskedjék. Egy nyelvujítás már sikerült a magyarnak, csináljon hát a régi Róma számára is egyet.

De félre a tréfával! A dolog sokkal komolyabb, hogysen a tréfálkozást megengedhetnék magunknak.

Igaz, hogy legutóbbi időkben a természettudósok sok latin és görög szóval kegyetlenül bántak el, sőt még örök emlékeztető személynevek iránt sem viselkedtek kimélettel. Megcsonkították őket igazi barbár módon, hogy belőlük rövid, vagy egyöntetű műszókat csinálhassanak. De hát mit tehettek? Új fogalmakra új szók kellettek. Bartzafalvi, Bugát és Helmeczy vivisectiói ellen az élő nyelvérzék följajdul, de a halottak: sem Volta és Faraday, sem Hellasz és a régi Róma már nem tiltakozhatnak.

Apáthy komolyan azt akarja, hogy a nemzetköziesen (szerinte németesen!) megcsonkított latin műszókat, ha szép szerével nem lehet, hát önkényesen latinósítsuk vissza, és azután erre az alapra építsük fel a magyar természettudományi műnyelvet.

És vajjon miért tegyük ezt?

Azért — mondja Apáthy — mert a magyar az idegen szókat régente is csonkítatlanul vette át s a szövégeket nem csiszolta le. A német *Tempelt* csinált a *templum*-ból, a magyar *templom*-ot; a magyar az *istállót* az olasz *stallo*-ból alkotta és nem koptatta le *stall*-lá; sohasem írtunk mi *testament*-et, hanem *testamentumot*, stb.

Abban, amit Apáthy itt mond, egy nagy igazság, de a hogyan ő ezt az igazságot értelmezi, egy nagy tévedés is rejlik. Tökéletes igaz, hogy a magyar a latin szókat, ha közvetlenül a latinból vette át őket, nem csonkította meg, de az már nagy tévedés, ha Apáthy azt hiszi, hogy az olyan latin eredetű szókat is eredeti latin formájokban őriztük meg, a melyek nem közvetlenül a latinból, hanem egy másik nyelv közvetítésével kerültek át a magyarba. Ez utóbbiakat a magyar bizony nem latinósította vissza, hanem megtartotta abban a formában, a melyben az átadó nyelvből kapta. Íme néhány példa a szláv (legtöbbnyire szlovén) közvetítésre.*

Ambrus (lat. Ambrosius, szl. Ambrozs),

angyal (l. angelus, szl. angyél),

apát (l. abbas, szl. opat),

Balázs (l. Blasius, szl. Blazs),

Gergely (l. Gregorius, szl. Grgur),

István (l. Stephanus, szl. Stevan),

kanonok (l. canonicus, szl. kanonik),

oltár (l. altare, szl. oltaré),

püspök (l. episcopus, szl. biskup),

Sebestyén (l. Sebastianus, szl. Sebescsan).**

Ugyanaz történt a természettudományi műszókkal már jóval Bugát előtt, a régi időkben is. Két 18-ik századi magyar ásvány-

* Vö. Melich J., Szláv jövevényszavaink.

** Az eredeti latin szóhoz képest a következők is (és kivülök még annyi meg annyian!) csonkult alakúak: *ádvént*, *apostol*, *balzsam*, *czement*, *czet* (hal), *dékány*, *gvárdián*, *izsóp*, *kastély*, *olaj* (szl. olej s lat. oleum) *prépost* stb., stb. Vajjon ezeket is visszalatinósítsuk?

tanból (Benkő Ferentzéből és Zay Sámueléből) írtam ki a következő műszókat s a Nyelvtört. Szótárban is meglevőket *-gal jelöltem :

akhát (lat. achates, ném. achat),
ametiszt (l. amethystus, n. amethyst),
amiánt (l. amiantus, n. amiant),
asbest (l. asbestos, n. asbest),
asfált (l. asphaltus, n. asphalt),
basalt (l. basaltus, n. basalt),
beril (l. berillus, n. beryll),
fosfor (l. phosphorus, n. phosphor),
*gipsz (l. gypsum, n. gyps),
*gránát (l. granatus, n. granat),
hiarczint (l. hyacinthus, n. hyacinthe),
kaltzédon (l. chalcedonius, n. chalcedon),
*karneol (l. carneolus, n. carneol),
kobált (l. cobaltum, n. kobalt),
krizolit (l. chrysolithos, n. chrysolith),
krizopráz (l. chrysoprasos, n. chrysopras),
molibdén (l. molybdena, n. molybdän),
opál (l. opalus, n. opal),
porfir (l. porphyrites, n. porphir),
*rubin (l. rubinus, n. rubin),
*safir (l. saphyrus, n. saphir),
*smaragd (l. smaragdus, n. smaragd),
szelenit (l. selenites, n. selenit),
*topáz (l. topazius, n. topas),
turmalin (l. turmalinus, n. turmalin),
zink (l. zincum, n. zink),
wismuth (l. wismuthum, n. wismuth),
zéolith (l. zeolithus, n. zeolith).

Nagyon csalódik tehát Apáthy, ha azt hiszi, hogy a magyar nyelv természete nem veszi be csonkított formájukban a latin szókat. Beveszi bíz az s be is vette mindig — már az Árpádok korában is — a legnagyobb készséggel, mihelyt a közvetítő nyelv ilyen csonkított alakban hozta őket. Hiába keresztelte az *abbas* a gyermekeket *Stephanus*-ra, a régi magyar is, ha magyarul beszélt, amazt mégis csak *Apát* úrnak, ezt pedig *István*-nak nevezte. Ne higgye Apáthy azt sem, hogy a csonkított, vagy csonkítottnak látszó latin szók csakis a nyelvújítás óta hatolnak nyelvünkbe s hogy ezek „ütötték a némettől való függésünk rabszolgabélyegét nyelvünkre.“ Szépen csengő, de üres phrasis bíz ez! Hiába mondanánk a *detektív* helyett *detectívust*, a *konvent* helyett *conventust*, a *telefon* helyett *telephonumot*, a *lokomotív* helyett *locomotívust* és a *dinamit* helyett *dynamitist* (vagy mit?) azért nyelvünk bizony nem lenne magyarabb. Ne a latin szók épségét, hanem a magyar stílusét óvjuk a németességtől.

Nincs tehát egyáltalában semmi elfogadható ok arra, hogy mai műnyelvünket elejtsük és Apáthy lehetetlen kísérletét támogassuk.

SZILY KÁLMÁN.